

קיים אברהם אבינו כל התורה כולה

יום ראשון כז אייר יומא דף כח

אברהם אבינו קיים את התורה

הגמרא במסכת יומא (כח:) מביאה את מימרתו המפורסמת של רב: קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, שנאמר (בראשית כו ה) "עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורתיי". דברים אלו כבר נאמרו במשנה במסכת קידושין (פ"ד מ"ד): מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורתו. על כך מוסיפה הגמרא את דברי רבא או רב אשי: קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר "תורת" (לשון רבים) אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה [ובגירסת הראשונים: אחת דברי תורה ואחת דברי סופרים].

דברים אלו פותחת לנו הגמרא צוהר לנדון רחב מני ארץ, עליו כותב הפרשת דרכים בתחילת ספרו: ממדבר קדמות אשא עיני בחקירה אחת עמדו עליה המפרשים ז"ל מערכה מול מערכה, אם קודם מתן תורה מאחר שנימול אברהם וקיים כל המצות ואפילו עירובי תבשילין, אם יצאו מכלל בני נח לגמרי ואפילו להקל או לא. דהיינו שיש להסתפק האם קיום המצות על ידי אברהם אבינו היה בתורת ישראל, אלא שלא היו מצווים במצוות כיון שעדיין לא נתנה תורה, או שהרי הם כשאר עמי הארץ באותה שעה ואין גדרם אלא גדר של "בן נח" המקיים מצוות. והנפקא מינה - אם נמצא דבר שאסור על פי דין לבן נח לקיימו, האם נוכל לומר שאברהם אבינו ושאר האבות קיימו מצווה זו למרות שאסורה לבני נח, וזאת מאחר שהם יצאו מכלל בני נח והרי הם "ישראל", או שבמקרה כזה אכן החמירו על עצמם לנוהג כעיקר דינם, כבני נח.

איך שמרו האבות את השבת והלא בן נח ששבת חייב מיתה

והקושיה המפורסמת ביותר היא שמדברי חז"ל מבואר שאברהם אבינו קיים מצוות שבת ואפילו עירובי תבשילין או תחומין [כן יש גרסו בדברי הגמרא, שו"ת הרשב"א ח"א סימן צד ועוד]. וכן הביא הפרשת דרכים מדברי המדרש רבה פרשת וישלח (ב"ר עט ו) "ויוחן את פני העיר" (בראשית לג יח) וכנס בערב שבת עם דמדומי חמה מבעוד יום וקבע תחומין מבעוד יום, הדא אמרה ששמר יעקב השבת קודם שניתן, ע"כ. וכן בפרשת מקץ (שם צב ד) "וטבוח טבח והכן" (שם מג טז) אין 'הכן' אלא שבת, כמה דאת אמר (שמות טז ה) "והיה ביום הששי והכינו", הדא אמרה ששמר יוסף את השבת.

על כך מקשה הפרשת דרכים: וקשה דהא קיימא לן בפרק ארבע מיתות (סנהדרין נח:) דבן נח ששבת חייב מיתה, דכתיב (בראשית ח כב) "ויום ולילה לא ישבותו" [המשך הגמרא שם: ואמר מר אזהרה שלהן זו היא מיתתן], ואם כן איך שמרו יעקב ויוסף את השבת. מכאן הוצה הפרש"ד להוכיח שבדאי יצאו האבות מכלל בני נח אפילו להקל והרי הם ישראלים גמורים וממילא מותרים הם בשמירת שבת אף שלא הצטוו עליה.

בערוך לנר (סנהדרין שם) דן כעין זה בדברי המשנה במכשירין (פ"ב מ"ז) כשמצאו תינוק מושלך בעיר, שהדין הוא שאם רוב העיר נכריה הרי הוא נכרי, ואם רוב העיר ישראלים דינו כישראל, ואם מחצה על מחצה - נוהגים בו לחומרא כישראל. וכתב הר"ש בשם התוספתא שהחומרא שנוהגים בו כגוי היינו שאסור לו לעסוק בתורה שהרי גוי שעסק בתורה חייב מיתה. ואע"פ שמצד הספק שמא ישראל הוא והוא חייב בלימוד תורה, צ"ל שלמד דינו ז' מצות בני נח שאותם מותר לו ממה נפשך ללמוד.

אלא שמקשה הערוך לנר, מה יעשה אותו תינוק לגבי מצות שבת, כיצד יתפוס חומרת שניהם, הרי אם לא ישבות - שמא ישראל הוא וחילל את השבת, ואם ישבות - הלא נכרי ששבת חייב מיתה ושמא גוי הוא.

בן נח מצווה על שביתת לילה שאחר היום, והישראל מצווה על שביתת לילה שלפני היום

כדי ליישב קושיה זו מחדש הערוך לנר בדקדוק לשון הפסוק "יום ולילה לא ישבותו" אשר ממנו לומדת הגמרא שאסור לנכרי לשבות, שאין האיסור אלא כשהגוי שובת ביום ובלילה שלאחריו, שכידוע אצל הנכרים הלילה הולך אחר היום, וממילא אסור לו שיהיה יום אחד לשיטתו בשביתה. ואילו לישראל לענין שמירת שבת היום הולך אחר הלילה, וממילא יש בידו פתרון פשוט - עליו לעבוד במוצאי שבת, ואז ממה נפשך קיים את דינו, כי אם ישראל הוא הרי שבת בליל שבת ובשבת ביום כדון, ואם נכרי הוא הרי כל האיסור אינה אלא כששבת יום ולילה שאחריו וכיון שעבד במוצאי שבת לא שבת יום ולילה. פתרון זה מיישב גם את קושיית האחרונים כיצד קיימו האבות את השבת שיש לומר שאף הם עשו מלאכה במוצאי שבת כדי לצאת ידי ספק זה.

אלא שמקשה הערוך לנר לפי זה מה יעשה ביום כיפור שחל סמוך לשבת לפניו או לאחריו שאז תחזור השאלה בנוגע ליום הראשון שלא יוכל לעבוד בלילה שאחריו כיון שהוא ליל תחילת היום השני. ודבר זה לא יתיישב אלא לפי שיטת חכמים (סוכה נד:) שיום כיפור לעולם לא יחול סמוך לשבת, לפניה או לאחריה, אפילו כשכתיב דין קידשו החודש ע"פ הלבנה.

בדבריו מפנה הערוך לנר למה שכתב בעניין זה בספר התשובות שלו בנין ציון (סימן קכו) שם הוא מביא נדון זה ומביא יישוב זה בשם הגאון מו"ה פנחס הורוויץ בעל ההפלאה, בספרו פנים יפות (פרשת נח) ובספרו המקנה (קידושין לו: תוד"ה ממחרת), והוא מעיר על כך שהאחרונים העמידו את דבריהם על הקושיה כיצד קיימו האבות את התורה, דבר שאינו לדינא, ולא העמידו את דבריהם על הנדון שהעלה הוא בנוגע לתינוק שנמצא מושלך, שהוא נדון רלוונטי הלכה למעשה.

האבות לבשו ציצית וחיללו את השבת בהוצאה על הצד שאינם מחוייבים

תשובה מפורסמת אחרת על קושיה זו הביאו בשם שו"ת חשק שלמה, וכן נמצא בספר גן רוה, שיכלו לצאת ידי ספק זה על ידי שילבשו ציצית ויצאו בה לרשות הרבים. אזי ממה נפשך, אם ישראל הוא הרי חייב בציצית ופתילים אלו הרי הם נוי לבגד והבגד צריך להם ומותר לצאת בהם בשבת, ונמצא ששמר את השבת. ואילו אם גוי הוא ואינו חייב בציצית אם כן פתילים אלו אין הבגד צריך להם ומאידך מחמת חשיבותם אינם בטלים לבגד וממילא חילל את השבת בהוצאה.

ובחיזוי חתם סופר (שבת קלט:) הביא יישוב זה בשם קדמון אחד והקשה עליו שהרי גם להצד שהוא בן נח מכל מקום כיון שעשה את הפתילים לשם מצווה שוב הוו תכשית ומותר לצאת בהם בשבת.

וכעין זה יש להעיר שהרי כתב המשנה ברוה (סימן יג סק"ד) שמותר לצאת בציצית בליל שבת אפילו שלילה לא זמן ציצית הוא משום שהוא נוי לבגד. וכן בטליתות של שאר מינים להפסוקים שאין חיובם אלא מדרבנן, מכל מקום נוי בגד הוא כיון שעל כל פנים מחוייב בהן בתורת ודאי, ואינו דומה לבגד שחצוי פתוח וחצוי סתום שפסק השולחן ערוך (סימן י"ט) שאין יוצאין בו בשבת כיון ששם חיובו הוא רק מצד ספק.

והקשה החזון איש (או"ח סימן ג כח) שהרי לא המצוה היא עושה את החוטין שיהיו טפלים לבגד, אלא כל שיש לו צורך בתלייתן הן נטפלין בכך לבד. ואם כן ציצית שהטיל בבגד מחמת ספק הרי יש לו צורך בפתילין אלו והן בטלין לבגד ואינן עומדין לינטל ודין הוא שנחשבים כמו הגד עצמו אפילו אם אמיתת הדין שבגד זה פטור מן הציצית. ולכאורה הוא הדין בנדון דידן, כיון שהאבות לבשו את הציצית על הצד שמא ישראלים הם וחייבים בציצית אם כן נמצא שצורך זה עצמו יש בו די כדי להחשיב את הפתילין טפלים לבגד ושוב גם להצד שבני נח הם - לא חיללו בכך את השבת.

עוד הקשה הגרי"ז (סטנסיל, יומא כח:) שהרי אין זה ספק אלא שודאי היו בני נח ורק קיימו את המצוות אף שהיו בני נח, ואם כן לגבי שבת כיון שהם בני נח היה להם לחלל את השבת בתורת ודאי ומדוע שמרו את השבת שלא כדנים [ויש לציין שבפרשת דרכים מביא צדדים שהיו מהאבות והשבתים מי שהסתפק אם דינם כבני נח או כישראלים ולפי זה לא קשה קושיית הגרי"ז].

לאבות היה "חפצא" של ישראל ו"דין" של בן נח

דרך שלישית ומחודשת ביישוב קושיה זו נמצאת בחידושי הגרי"ז (שם), וזאת על פי יסוד אותו לומד מרן הגרי"ז ממה שמצאנו בכמה מקומות בש"ס שהיה לאבות דין ישראל. כך הוא לגבי עשו שנאמר בגמרא בקידושין (יח.) שהיה לו דין ישראל מומר, וביבמות (ק.) שאמר רחמנא לאברהם לא תשא עובדת כוכבים ושפחתה שלא ליזול זרעך בתרה [-שלא ילך זרעך אחריה]. ובסנהדרין (נח:) שהרג משה למצרי כיון שהסוטר לועו של ישראל חייב מיתה.

מכל המקורות הללו למד הגרי"ז שאכן בחפצא יצאו האבות מכלל בני נח והיה להם "חפצא של ישראל", אלא שמכל מקום בדין עדיין היה להן "דין בן נח" כיון שעדיין לא נצטוו.

והנה כתב הרמב"ם (מלכים פ"ה ה"ט): וכן עכו"ם ששבת אפילו ביום מימות החול אם עשאהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה, ואין צריך לומר אם עשה מועד לעצמו. כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצות לעצמן מדעתן, עכ"ל. הרי מבואר שהאיסור של שבת אצל עכו"ם הוא משום שאסור להם לחדש דת ולעשות מצוה לעצמם. וממילא אצל האבות שבחפצא כבר היו ישראל הרי הם שייכים לשבת אלא שלא הצטוו עליה, ואם כן אין כאן "חידוש דת" אלא "קיום עד שלא נצטווה", וממילא היו מותרים לשמור את השבת אף שהיה להם דין בן נח.

בכך מבאר הגרי"ז באופן נפלא את הכתוב בפרקי דרבי אליעזר (פכ"ט) שאברהם אבינו מל ביום כיפור וקרא לשם בן נח שימול אותו. וקשה מאד, הרי האבות שמרו על מצוות שביתה וכיצד מל ביום כיפור, ומילתו של אברהם היתה מילה שלא בזמנה שאינה דוחה את השבת. אבל לפי מה שנתבאר הכל אתי שפיר, כי אברהם אבינו עצמו שבת ולכן לא מל את עצמו, אך הוא קרא לשם בן נח שאף החפצא שלו היתה "חפצא של בן נח" והוא היה מחוייב שלא לשבות ולכן יכל למולו ביום כיפור.